

NP

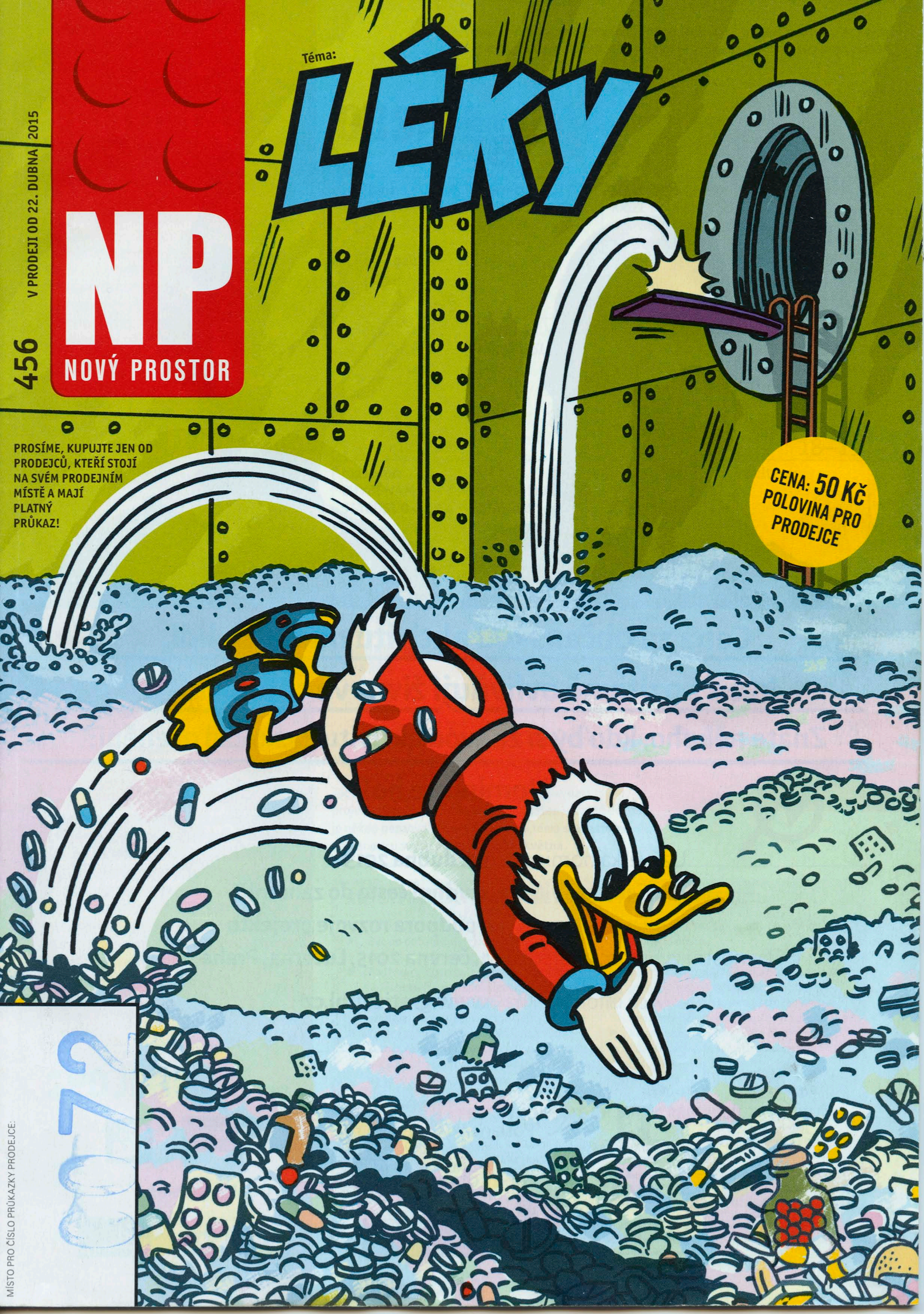
NOVÝ PROSTOR

Téma:

LÉKY

PROSÍME, KUPUJTE JEN OD
PRODEJČŮ, KTEŘÍ STOJÍ
NA SVÉM PRODEJNÍM
MÍSTĚ A MAJÍ
PLATNÝ
PRŮKAZ!

CENA: 50 Kč
POLOVINA PRO
PRODEJCE

72

CHYBÍ NÁM STAROST O CELEK

S historikem filozofie Milanem Sobotkou jsme mluvili o jeho myšlenkovém vývoji i o tom, jak k nám dnes mohou mluvit velcí autoři minulosti.

FOTO: BARBORA ŠIMKOVÁ

Kdy a proč jste se rozhodl, že se chcete věnovat filozofii?

Měl jsem devatenáct let a byl jsem z vesnice. Víceméně to byla věc náhody. Samozřejmě, že jsem měl v tátově knihovně třeba knihy z Volné myšlenky, i něco o filozofii. Jakési maličké povědomí o filozofii jsem tedy měl, ale víceméně to byla náhoda. Ale hodně jsem četl, zapsal jsem si i češtinu kvůli literatuře.

Byl jsem socialista, sympatizoval jsem s tím, že tady po roce 1948 došlo k pozvednutí nejnižšího stavu. Jsem z vesnice, a tam byly sociální rozdíly zvláště patrné. Tam si menší rolník nespěl v hospodě sednout ke stolu sedláků a venkovský proletariát, to vlastně ani nebyli lidé, to byli podlidé. Nejsem z rolnické rodiny, můj otec byl učitelem, ale toto jsem vnímal jako velikou nespravedlnost, kterou nový režim odstraňuje.

Pak se vaše postoje k režimu změnilý...

Zažil jsem proměnu z toho, že píšete články s jistou sympatií k režimu, ve kterém žijete –

a pak tato sympatie mizí. Samozřejmě jsem byl v jiné situaci než lidé, kteří se otevřeně angažovali, jako Karel Kosík.

Tu změnu jste zažil skokově v roce 1968, nebo už dříve?

Myslím, že už dříve. Vzpomínám třeba na to, jak Jan Patočka fandil článkům, kde nebyly citáty z Marxe a Engelse. Na to nikde nebylo žádné nařízení, ale samozřejmě se vědělo, co je dovoleno a co se vyžaduje a zkoušeli jsme to trochu překročit. To byla atmosféra doby. Ne tolik zákazy a restrikce, ty samozřejmě byly, ale v provozu našeho oboru – dějin filozofie – šlo o to, že autoři původně vycházeli – nebo měli vycházet – z toho, že marxismus je jakýmsi vzorem pro filozofii. Ale brzy přišli lepší autoři na to, že takto psát rozbor filozofii není možné, a zůstalo u citátů.

NESPOLEČENSKÁ SPOLEČENSKOST

Proč jste se zaměřil právě na Hegela a německou klasickou filozofii?

Jsem z generace, která uměla německy a německá klasická filozofie byla nejenom tolerována, ale v jistém smyslu privilegována. I člověk, který s režimem spíše sympatizoval, přišel brzy na to, že oficiální ideologie má velmi úzké meze. A tady je najednou pole, kde jsou veliké myšlenky a je to dovolené.

Proč byla právě klasická německá filozofie privilegovaná?

Lenin přece napsal *Tři zdroje a tři součásti marxismu*. Klasická německá filozofie byla jedním ze zdrojů marxismu, a to ospravedlňovalo zájem o ni. Zároveň Marx v *Tezích o Feuerbachovi* zdůraznil pozitivní dědictví německého idealismu, což bylo také nádherné rozšíření povolené oblasti, ve které se můžete pohybovat: Kant, Hegel...

Co obnášelo věnovat se dějinám filozofie v sedmdesátých a osmdesátých letech? Jaké bylo na fakultě prostředí?

Autorství: **Kateřina Krejčová a Ondřej Slačálek**

Dějiny filozofie, na rozdíl od filozofie, která byla zcela potlačena, na tom byly lépe, ale bylo tu jedno zásadní omezení: filozofie po roce 1848 je hodna spíš kritiky než pozitivního výkladu. Ale o Hegelovi nebo o Kantovi jste mohl vykládat, co jste chtěl. Můj limit byl v mé nedostatečné vzdělanosti a ne v nějakých zákazech.

Nebyl to limit v motivaci? Že jste měl dojem, že ať uděláte cokoliv, tak to nemá smysl?

To ne. Vždy jsem věřil ve význam četby zásadních filozofických děl pro filozofické vzdělání a vydal jsem pětadvacet základních spisů filozofie 17.–19. století. Ale byl tu nedostatek literatury (to se týká knih, ne časopisů) a zejména strnulost, k níž byla společnost tlačena a jíž se vyznačovala. Dnes si vyčítám, že jsem se nesnažil být lepší ve svém oboru.

Kromě vlastní pohodlnosti za tím byla i společenská atmosféra. Když byl člověk zaměstnancem fakulty, byl tzv. expertem. Nebyl vystaven kritice, nepotřeboval se vyrovnávat s odlišnými názory. To byla úplně jiná atmosféra než dnes, a proto také práce v oboru nesrovnatelně pokročila. Je za tím to, co Kant nazývá nespolečenskou společenskostí, nedružná družnost, soutěž, ze které vzniká za zády jedinců něco víc, než by každý z nich dovedl.

Co by pro vás znamenalo být lepší v oboru?

Vyrovnat se západním odborníkům na tytéž problémy. Na hegelovských kongresech jsme my ze socialistických zemí bývali ti horší....

Setkáváme se s řadou vašich žáků v různých generacích českých filozofů...

Těch žáků není tak mnoho. Poměrně hodně jich bylo za socialismu, kdy jsme s Dušanem Machovcem, Láďou Majorem a Milanem Znojem byli hlavními učiteli dějin filozofie. Snažili jsme se seznamovat posluchače se základní látkou z dějin filozofie bez ideologického zkreslení.

A kdybyste měl srovnat různé generace, které jste učil?

Víte, to se nedá srovnávat. Studenti jsou v podstatě stejní, ale jejich možnosti a příležitosti jsou dnes nesrovnatelně lepší. Před rokem 1989 část zájemců o filozofii na studium rezignovala, protože ho považovala za bezperspektivní.

Spolupracoval jste s Janem Patočkou. Zůstali jste v kontaktu i po roce 1968?

Ano, hlavní kontakty jsme měli až poté. Já jsem se s Patočkou setkal už v roce 1958, kdy mi dal na prázdniny, abych se podíval na jeho překlad Hegelovy *Fenomenologie ducha*. Já tam samozřejmě žádnou chybu nenašel, ačkoli tam jsou. Když měl v roce 1970 poslední přednášku na fakultě, tak mě pozval, ještě s Jiřím Peškem, abychom chodili na jeho soukromý heideggerovský seminář. Od roku 1972 měl Patočka velké

domácí semináře, chodil jsem na heideggerovský a zprvu byl i husserlovský seminář. Ale na chodbě jsme se setkávali s účastníky jiných seminářů, které měl Patočka bezprostředně předtím (potom to být nemohlo, končili jsme pozdě v noci). Takže on měl školu ve velkém stylu.

Neměli jste s tím problémy?

No, jednou jsme problém měli, ale... Pokud ten režim nazveme totalitním, tak měl mnoho děr, a proto to slovo nerad užívám. Byli jsme napomenuti děkanem Václavem Rábem, že ty návštěvy u Patočky musejí skončit. My tam chodili dál a nic se nestalo. Ráb měl nařizeno, aby nás od toho odradil, nicméně se spokojil s tím, že to zakázal, ale už nepovažoval za svou věc kontrolovat, zda posloucháme.

Jeden váš seminář na fakultě se řešil i policejně...

Ano. Ale nedostali jsme přímý zákaz. Byli jsme s Ladislavem Majorem předvoláni, každý zvlášť, na policii, a tam nám bylo důkladně vysvětlováno, že ten seminář je nežádoucí, protože prý se bavíme o politice. To nebyla pravda. Ty diskuse se rozbíhaly do všech stran, ale o politice se nemluvilo. Ale pochopili jsme, že se nám dává najevo: tento seminář musí skončit. A obnovili jsme potom hegelovský seminář až o dva roky později.

Co na tom semináři tak vadilo?

Probírali jsme *Fenomenologii ducha* a chodili tam studenti i nestudenti. Každý se toho mohl účastnit a něco říct, a proto to trvalo patnáct let, protože se to prostě nehulo z místa. Vždycky jsme přečetli dvě tři stránky a donekonečna se o tom diskutovalo.

Nesmíme to přeceňovat, je to podobné tomu, že lidé stáli frontu ve čtvrtek před knihkupectvím. Ty knihy jako by měly větší závažnost než dnes, protože nebylo samozřejmé, že vychází dobrá literatura. Tak také ten náš seminář, i když neměl takovou odbornou závažnost, jak by měl mít, tak byl prostě oblíbený.

Taková otevřenost asi nebyla úplně zvykem...

Semináře nebyly nijak kontrolovány. Jednou jsem přišel na povinný seminář, kde jsme četli Schellinga, a bylo tam šest lidí. Já řekl: Mám vám vyřídit vzkaz vedoucího katedry. A oni se začali smát a říkali: Ale on tu nikdo z řádných posluchačů není (*smích*). Zkrátka nebylo to tak, aby někdo kontroloval, kdo chodí na přednášky.

PODAT ZPRÁVU

Často se, i s jistým pohrdáním, staví proti sobě „skutečná filozofie“ a „dějiny filozofie“.

Ano, a proto bych chtěl zdůraznit svoji nekompetenci k tomuto rozhovoru, pokud jste chtěli

mluvit s filozofem. Sám se považuji za historika filozofie a ne za filozofa. Ale pohrdání dějinami filozofie jako „nefilozofii“ není na místě. Filozof musí být obeznámen s hlavními filozofickými stanovisky minulosti a kromě toho, do každého rozboru, který udělá historik filozofie, vniká současnost – současné názory na společnost, na život, na člověka. A především je tam obsaženo poučení z dalšího vývoje filozofie. Proto jsou i dějiny filozofie – v oslabeném smyslu – filozofii.

Lidé jako Karel Kosík nebo Jan Patočka byli obojím – historiky filozofie i původními filozofy...

Ano. Zejména Patočka aktivně filozofoval z filozofické látky, z toho, že je tu Husserl, Heidegger... Patočka dovedl aktualizovat i autory, u kterých byste to vůbec nepovažovali za možné, jako Komenského. V padesátých letech, kdy byl v podstatě zatlačen do komeniologického ústavu, našel v celé novověké linii od Descarta směr, který úplně zanedbal něco, co dříve patřilo k filozofii; totiž pohled na celek světa. Filozofie jako teorie o celku a smyslu světa. To se prostě ztratilo v novověké filozofii, protože jejím spojencem byla matematická přírodověda, a ta se nestará o celek světa, nýbrž o objevení jednotlivých zákonů. Patočka na tom založil celou komeniologickou školu a zároveň objevil manko v novověkém filozofickém přístupu. Orientace na exaktnost, na absolutní evidenci zároveň něco vynechává.

Je analytická, rozkladná...

Možná se dá říci i rozkladná, ale především nechává určité důležité poznání úplně stranou. Vylučuje je. Pascal má práci o geometrickém duchu, což je duch novověké vědy a filozofie, ale existuje pro něj také ještě vědění, které není geometrické, je to vědění metafyzické, souvisí s vírou.

Někteří autoři, nedávno třeba Petr Druhlák, se k této Patočkově myšlence vracejí a říkají, že je třeba navázat na Komenského a proti descartovské tradici znovu postavit starost o celek. Myslíte, že je toho věda dnes, v období čím dál větší specializace, schopna?

Myslím, že věda ne. Ale je to základní duchovní problém naší doby. Existuje i jiné poznání než to exaktní – a zdá se, že úplně vymizelo z povědomí. Zná mnoho intelektuálů, kteří považují za poznatek jen to, co je vědecky ověřitelné. Kant je snad jediný, kdo dovedl spojit novověký požadavek určitosti a objektivní vykazatelnosti poznání s analýzou vnitřní skutečnosti. Celá oblast jakéhosi vnitřního života člověka, s jeho vědomím efemérnosti, nedostatečnosti, a na druhou stranu úcty k něčemu, co nás přesahuje, není zpravidla respektována. ▶▶▶

Milan Sobotka

(*1927) je emeritním profesorem na Ústavu filozofie a religionistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Je předním odborníkem na německou klasickou filozofii, věnuje se především myšlení Immanuela Kanta, G. W. F. Hegela a F. W. J. Schellinga, zabývá se též fenomenologií. Je autorem monografie *Člověk, práce a sebevědomí* (1969), několika populárně-naučných titulů o novověké filosofii a mnoha předmluv a poznámek ke spisům novověkých klasiků. V současnosti pracuje na novém překladu Hegelovy *Fenomenologie ducha*.

S HEGELEM JSEM SE ROZEŠEL

Vaše hlavní dílo se věnuje pojmu práce v německé klasické filozofii. Jak by dnes vypadala taková kniha o práci?

Hegel považuje práci za objektivaci lidské negativity. Člověk je člověkem na rozdíl od zvířete díky tomu, že se popírá jako čistě smyslová bytost. Je to vlastně vzepření proti přírodní povaze člověka. To se objektivuje v produkci a celé lidské kultuře, ve hře, umění i filozofii. V tom se projevuje povaha bytosti, která je negativitou vůči přírodě. To se nemění, to je základní Hegelův přínos do zkoumání povahy lidské bytosti.

To ale znamená, že pokud se dnes říká, že práce mnoha lidí je nadbytečná, pak se jim také dává najevo, že je nepotřebujeme jako lidi.

Ano. Hegel ve *Filozofii práva* analyzuje problém „chátrý“ a řekne: těm lidem je upřena čest, uznání za to, že pracují. Existuje vrstva lidí, jimž je upírána čest být uznán jako člověk, který se osvědčuje svou prací, jíž vstupuje do společnosti sobě rovných. To je určitě části obyvatelstva upřeno, řekl Hegel. Zároveň ale neviděl v kapitálu to, co v něm viděla anglická liberální ekonomie – zvěčněnou moc nad lidmi.

Vy se Hegelovi věnujete od konce padesátých let do současnosti. Máte dojem, že se vám změnil před očima? Došel jste někdy k názoru, že tatáž postava, které se věnujete, je někdo jiný, než komu jste se věnoval před desítkami let?

Zpočátku jsem k Hegelovi pociťoval afinitu, sympatizoval jsem s jeho pojetím neosobního duchovního principu. Dnes už jsem na pozici osobního duchovního principu a s Hegelem nepociťuji souznění. Ale protože jsem jakýsi malý znalec Hegela, tak v tom studiu pokračuji. To už člověka drží potom samo.

Kdy došlo k té změně?

To už je dost dlouho, brzy po padesátce jsem se přiklonil ke křesťanství a s tím přišel tento zlom.

To bylo vlastně v sedmdesátých letech... Šlo o konverzi ke katolicismu?

Ano. Já jsem pokřtěný, takže ne konverze, ale jakoby návrat po období mladého vzdoru (*smích*).

Mladý Hegel je vlastně radikální myslitel, ale za pár desítek let se z něj stane konzervativec...

Je příliš příkré říci konzervativec. Hegel nebyl konzervativec, ani v politickém, ani v kulturním slova smyslu. Hegel byl člověk, který dovedl zít tak, že byl svobodný v nikoli svobodných poměrech. Tak žila celá intelektuální elita Německa. Dovedli si vybudovat určitou sféru, kde mohli vyjadřovat své myšlenky. Je v tom samozřejmě určitá akomodace, což je slovo, které užívali mladohegelovci. Přizpůsobení se, ale v lepším smyslu. Hegel dbá na to, aby neprovokoval, ale zároveň říká, co chce.

Jako politický filozof je Hegel sice představitelem obecné vůle a tím i vůle jednoho ka-

ždého jako základu společnosti, ale produkci ještě pojímá – chcete-li konzervativně – jako uspokojení „potřeb“. Prvotní jsou potřeby, nikoli produkce. Nemůže tedy analyzovat úlohu kapitálu jako základní společenské moci. V posledních letech života ztrácel Hegel oblibu studentů, protože netrval na tom, že bude vyhlášena ústava, zatímco jeho stoupenci ano.

Ale v obecném smyslu Hegel konzervativec nebyl, ani žádný patriot, nacionalista. Byl to ctitel francouzské revoluce a Napoleona, dobré slovo ztratí pro Robespiera... Krvavé vyústění francouzské revoluce ovšem kriticky reflektoval. V roce 1807 byl Hegel redaktorem profrancouzských novin. Ještě v roce 1827 podala bavorská policie hlášení pruské policii, že Hegel oslavoval pád Bastily v hospodě v Mnichově (*smích*).

ZNEUZNÁNÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ

Kant vymezil člověka jako účel o sobě. Myslíte si, že současná rétorika, která pojímá člověka jako pracovní sílu, lidský zdroj, je s tím slučitelná?

Je otázka, jestli by pro tuhle debatu mohl být Kant aktuální – on sám měl na mysli jen politickou emancipaci. Nemyslel na to, že je člověk podřízen kapitálu jako neosobní moci, což je v Německu osmdesátých let 18. století zcela pochopitelné.

V nedávném článku *O zbytečném člověku* v A2 si Ondřej Lánský a Lukáš Matoška kladou otázku, zda lze Kantovu etiku pojímat jako antikapitalistickou. Myslíte, že by mohlo být Kantovo myšlení tímto způsobem aktualizováno?

Samozřejmě. Myslím, že když Marx řekne, že člověk je podřízen neosobní moci kapitálu a přirovná nezaměstnané ke kloboukům, které byly vyrobeny zbytečně, což je Ricardův příklad, tak stojí na kantovském stanovisku. Je to přece křivda na člověku, je-li podroben neosobní moci.

Nemohl by ochrana před tlakem kapitálu na člověka skýtat všeobecný základní příjem?

Jsem proti. Myslím, že to můžeme vidět na životech lidí, kteří jsou dlouhodobě na dávkách. To pak znamená korozi člověka, protože necítí potřebu a nehledá ani možnost pracovat. Myslím, že z toho vzniká tragédie, jejíž popis je ostatně nejprogresivnějším motivem v Hegelově *Filozofii práva*. Hegel sám neví, jak to řešit. Říká: Jsme nejbohatší společnost a upíráme části obyvatelstva náležitou subsistenci a uznání. A my jsme ještě mnohem bohatší než společnost kolem roku 1800 a deprivovaní je tu mnohem víc než v Hegelově době. ■■■